

УДК 373.3.011.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.12>**В. І. Павлюк**кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

## РЕФЛЕКСІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

*Статтю присвячено питанню рефлексивної діяльності на уроках англійської мови в початковій школі. Розглядається рефлексія як ефективний інструмент вчителя у викладанні англійської мови для молодших школярів. Розкривається сутність поняття «рефлексія» крізь призму праць вітчизняних та зарубіжних науковців, підкреслюється значення прийомів рефлексії в навчанні молодших школярів. Акцентовано на етапах навчання на основі рефлексивного досвіду. Досліджено види рефлексії для 1-2 та 3-4 класів початкової школи, підкреслено важливість їх використання на уроках іноземних мов.*

*Метою статті є розкриття сутності поняття «рефлексія» та теоретичне обґрунтування етапів педагогічної рефлексії для вчителя іноземної мови в початковій школі, визначення ефективності прийомів проведення рефлексії в початкових класах на уроках іноземної мови.*

*У статті підкреслюється, що рефлексія на уроці – це спільна діяльність учнів і вчителя, яка дає змогу вдосконалювати навчальний процес, орієнтуючись на особистість кожного учня, та сприяє створенню позитивної навчальної атмосфери, зокрема у вивченні іноземної мови. Водночас вивчення іноземної мови в початковій школі є важливим етапом для школярів у подальшій мовленнєвій діяльності в старших класах. Зазначається, що рефлексія для вчителя іноземної мови в початковій школі є віддзеркаленням його діяльності та діяльності його учнів на уроці, відгук яких визначає їхній рівень розуміння мови.*

*Увага зосереджена на таких рефлексивних прийомах: «Дошка навчальних досягнень» із зазначеними темами для вивчення, що проводиться для визначення умінь молодших школярів та оцінювання роботи над темою; скрапбукінг як рефлексивний прийом для групової роботи для учнів 3-4 класів НУШ, який передбачає індивідуальну роботу кожного учня з виготовленням спільного кінцевого продукту та обговорення етапів роботи над проектом; прийом «Глюшевий ведмедик» для молодших школярів 1-2 класу для визначення емоційного стану дітей на занятті.*

*У перспективі – вивчення рефлексивної діяльності для розвитку навичок критичного мислення як базових для життєдіяльності у XXI столітті в молодших школярів у процесі вивчення іноземних мов, введення прийомів рефлексії на заняттях з іноземних мов та вдосконалення методики викладання іноземних мов у початковій школі за вимогами НУШ.*

**Ключові слова:** рефлексія, рефлексивна діяльність, іноземна мова, професійне зростання, самооцінка, початкова школа, критичне мислення.

**Постановка проблеми.** Рефлексивна практика притаманна як дорослим, так і дітям і пов'язана зі здатністю обмірковувати свої дії в процесі безперервного навчання. У сучасному світі рефлексія необхідна для розвитку практичних цінностей у дітей шляхом рефлексивного вивчення практики на уроках у школі. Виховання успішної особистості починається через самореалізацію особистості учня, а вчитель як фасилітатор в отриманні практичного досвіду учня має долучитися до процесу його занурення у світ знань через розуміння своєї ролі і рефлексивну діяльність.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Рефлексивна діяльність є важливим етапом проведення сучасного уроку. Рефлексія як прийом роботи вчителя на уроці є предметом дослідження як вітчизняних (О. Рябченко, О. Пометун, К. Мироненко, І. Гуменюк), так і зарубіжних науковців (Г. Андерсон, К. Герр, Д. Авізон, Дж. Кітченз, Д. Стівенс, Л. Вебб, Г. Естебан). Однак, проана-

лізувавши праці вітчизняних науковців, можемо зазначити, що рефлексія на уроках іноземних мов у початковій школі є маловивченою і потребує подальших перспективних розвідок.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є розкриття сутності поняття «рефлексія» та теоретичне обґрунтування етапів педагогічної рефлексії для вчителя іноземної мови в початковій школі, визначення ефективності прийомів проведення рефлексії в початкових класах на уроках іноземної мови.

**Виклад основного матеріалу.** Рефлексія на уроці – це спільна діяльність учнів і вчителя, яка дає змогу вдосконалювати навчальний процес, орієнтуючись на особистість кожного учня. У педагогічній літературі термін «рефлексія» може розглядатися як синонім до словосполучення «дослідження вчителя», «дослідження практиків», «дослідження спільних дій», «дослідження в класі» тощо. В освітньому контексті тер-

мін «дослідження дій» широко використовується [16, с. 7]. Якщо розглядати рефлексію як «дослідження вчителя», то самого вчителя в процесі рефлексії можна розглядати як суб'єкта, який проводить дослідження безпосередньо та реалізує дослідницьку тему.

Дослідники розглядають рефлексію з позиції підходу до особистого та професійного розвитку, який дає змогу особистостям досліджувати та оцінювати свою роботу, відстежувати її процес та створювати власні теорії практики. Дж. Кітчєнз і Д. Стівенс визначають рефлексію як «форму освітнього дослідження, де професіонал, активно залучений до практики, займається систематичним, навмисним дослідженням деяких аспектів цієї практики з метою її розуміння та вдосконалення [9, с. 12]. У рефлексії як дослідженні в дії, як підході до дослідження, який встановлює зв'язок між дослідженням та викладанням, кожен учасник потенційно інформує іншого про дії в процесі [10]. Рефлексія як дослідження в дії нині прийнята як метод у програмі професійного розвитку вчителя, оскільки цей метод сприяє змінам та осмисленню своєї практичної діяльності в класі. Д. Авізон та інші дослідники вважають, що за допомогою рефлексії вчителі мають змогу бачити, чи добре структурований план проведення їхніх занять, складність свого навчального середовища та організації навчального процесу [6, с. 7].

Г. Естебан вважає, що використання інтерактивного діалогу в рефлексії може посилити ефект дійсної продуктивності навчання. Крім того, такий діалог активізується та підтримується з використанням технологій у класі та поза ним і сприяє вдосконаленню техніки викладання вчителя, підвищенню мотивації для учнів, зменшує соціальну дистанцію між обома сторонами навчального процесу та допомагає зрозуміти потреби обох сторін [8].

У сучасній освіті вчительська практична діяльність тісно пов'язана з рефлексивною практикою. Як зазначає Г. Болтон, рефлексивну практику можна ефективно проводити в дискусійних групах або парах однолітків з обізнаними та вмільми фасилітаторами [7, с. 78]. Отже, якщо раніше рефлексія вважалася індивідуальною діяльністю, то нині перевагу віддають груповій формі рефлексії, в якій учень виступає в ролі фасилітатора для інших. Групова рефлексія зосереджена не на взаємодії один на один у межах групи, а наприклад, на взаємодії одразу кількох учнів зі своєю групою (колективна рефлексія).

Дослідники Л. Прітоя та інші в результаті дослідження рефлексії як ефективного інструменту для вчителів дійшли висновку, що у середньому 70% опитаних щодня користувалися цим інструментом на своїх уроках. Жоден учитель в анкетуванні не повідомив про брак часу як причину не проведення рефлексії [12].

Вітчизняна дослідниця О. Рябченко зазначає, що в педагогічній практиці рефлексія – це інтелектуальна та емоційна діяльність, під час якої вчитель осмислює свій досвід викладання з метою отримання цілісного уявлення про оптимальний вибір шляхів та методів роботи на уроці, якісних результатів учіння. Рефлексія сприяє професійному та особистісному зростанню педагога. Професійне зростання спрямоване на досягнення високої кваліфікації, розвиток професійних вмінь, оптимальний вибір методів та засобів навчання, досягнення високих результатів у професійній діяльності, що веде до підвищення кваліфікації. Особистісне зростання передбачає розвиток таких професійно значущих якостей, як аналітичні вміння, критичне мислення, мотивація, творчість, система цінностей тощо. Особистісне зростання пов'язане із самовдосконаленням і саморозвитком [5].

Вивчення іноземної мови в початковій школі є важливим етапом для школярів в їхній подальшій мовленнєвій діяльності в старших класах. Рефлексія для вчителя іноземної мови в початковій школі є віддзеркаленням його діяльності та діяльності його учнів на уроці. Важливим є відгук кожного учня про рівень його розуміння мови. Деякі дослідники у своїх працях розглядають етапи проведення рефлексії на уроках іноземної мови. Зокрема, О. Пометун розглядає такі етапи навчання на основі рефлексійного досвіду:

1) звернення до досвіду як фіксації того, що відбувалося, без аналізу або інтерпретації;

2) звернення до почуттів, переживань, які супроводжують досвід, і їх образна констатація;

3) повторне звернення до досвіду, його переосмислення з метою сформувані теоретичні принципи, які виступають як гіпотези;

4) подання конкретного досвіду в результаті рефлексії пережитого, набуття нового досвіду [2].

О. Рябченко пропонує наведені нижче зразки педагогічної рефлексії для вчителя іноземної мови в початковій школі.

1. Перед плануванням окремого етапу уроку:

– Яка мета виконання цього завдання?

– Чого я хочу досягнути і які навчальні результати планую отримати? Чи відповідає це меті уроку?

– Які інструкції слід дати перед виконанням завдання, як уникнути використання української мови учнями і вчителем та зробити пояснення максимально простим, зрозумілим і доступним?

– Які конкретно лексичні одиниці, граматичні структури слід активізувати / повторити / закріпити / засвоїти під час виконання завдання?

– Чи відповідає цей тип і рівень складності завдання віковим та психологічним особливостям класу, в якому я проводитиму урок?

– Чи це оптимальний вид завдання для досягнення поставлених цілей?

– Яка форма роботи буде найкращою для виконання цього завдання?

– Які проблеми можуть виникнути в процесі виконання завдання та як їх уникнути?

2. Після проведення уроку в процесі аналізу проблемних ділянок.

– Якими є результати учіння? Чи відповідають вони прогнозованим?

– Чи ефективним був підбір цього виду завдання / змісту / форми / методу роботи? Якщо ні, чому?

– Чи оптимальним був розподіл часу? Якщо ні, чому?

– Чи були зрозумілими інструкції і забезпечено їх виконання учнями? Як інакше це можна було зробити?

– Чи можна було спланувати роботу іншим чином для досягнення поставлених цілей?

– Що варто змінити, а що запозичити наступного разу в процесі планування схожого етапу [5]?

Рефлексію класифікують за її функціями: 1) рефлексія настрою та емоційного стану (доцільно проводити на початку уроку з метою встановлення емоційного контакту з групою та наприкінці діяльності); 2) рефлексія діяльності (дає змогу осмислити способи та прийоми роботи з навчальним матеріалом, пошук найбільш раціональних (проводиться на етапі перевірки домашнього завдання, захисті проектних робіт. Застосування цього виду рефлексії наприкінці уроку дає змогу оцінити активність кожного на різних етапах уроку); 3) рефлексія змісту навчального матеріалу (використовується для виявлення рівня усвідомлення змісту пройденого) [6, с. 7].

Існує безліч прийомів проведення рефлексії в початкових класах, зокрема картки зі смайликами, сонечками, гноміками (сумним, веселим, серйозним): «Сонечко посміхається», «Термометр настрою», «Покажи палець» (для позитивної оцінки емоційного стану); «Драбина успіху» (вимір своєї успішності на уроці самою дитиною), «Поїзд вражень», «Полянка» (оцінювання складності завдання або його вподобання). Метою таких видів рефлексії є визначення емоційної готовності учнів до роботи, організація комунікації між учнями, оперативне включення їх у діяльність, формування навички самооцінки, створення сприятливої атмосфери уроку тощо.

На особливу увагу заслуговує прийом «Дошка навчальних досягнень», який слугує рефлексією для визначення молодшими школярами своїх умінь. Таку рефлексію попередньо готує вчитель із зазначеними темами для вивчення. У такій рефлексивній діяльності учень може самостійно малювати або зазначати відповідний смайлик за свою роботу над темою.

Скрапбукінг як ефективний рефлексивний прийом для групової роботи для учнів 3-4 кла-

сів НУШ передбачає індивідуальну роботу кожного учня з виготовленням спільного кінцевого продукту у своїх групах та обговорення етапів роботи над проектом. У проектній роботі зі скрапбукінгу кожен учень може продемонструвати власні малюнки та обговорити свою роль у групі. У груповій рефлексії важливим є обговорення успіху або невдачі, що веде до розвитку навичок критичного мислення. Для молодших школярів 1-2 класу корисними видами діяльності є рефлексії типу «Плюшевий ведмедик», коли вчитель малює контур плюшевого ведмедика на папері і залишає місце на животу, щоб діти могли написати або намалювати свою емоцію від уроку чи навіть від певного завдання. Учні передають ведмедика один одному, передаючи свій емоційний стан і сприйняття матеріалу уроку. Тематичні пісні як рефлексивний прийом є ефективним інструментом у навчанні молодших школярів. Ритуалом початку і завершення заняття можуть стати тематична пісня, римований вірш чи девіз. Так, рефлексія наприкінці уроку "Give me five", в поєднанні із тематичним девізом типу "We worked hard, we are the best. The lesson is over, let's have some rest!" сприяє емоційному піднесенню молодших школярів та дозволяє їм усвідомити рівень свого особистого внеску у процес навчання.

Отже, завданням вчителя під час рефлексії є спостереження за учнями, чи приносить новий матеріал користь у вивченні, які цілі мають бути реалізовані на цьому етапі вивчення теми, чи розуміє учень, для чого йому необхідно вивчити навчальний матеріал, як він знадобиться у майбутньому, який внесок зробив учень під час уроку, тощо.

**Висновки і пропозиції.** Рефлексія є ефективним інструментом роботи вчителя початкової школи на уроках англійської мови, оскільки вона спрямована на задоволення потреб обох сторін навчального процесу. Щодо вчителя, рефлексія сприяє розвитку навичок критичного мислення, коли він переосмислює свій досвід викладання, формує цілісне уявлення про прийоми та методи роботи на уроці; водночас рефлексія учня сприяє активізації готовності учня до виконання завдання, емоційному піднесенню, формуванню навички самооцінки, а також розвиває навички критичного мислення, коли учні навчаються аналізувати власний внесок у виконання індивідуального чи групового завдання та узагальнювати свою діяльність на занятті.

#### Список використаної літератури:

1. Гуменюк І.Б. Удосконалення рефлексивних умінь учителя англійської мови як засіб керування власним професійним розвитком. URL: [https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page\\_id=4256](https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4256).
2. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.

3. Рефлексия содержания учебного материала. URL: <https://studylib.ru/doc/680700/refleksiya-soderzhaniya-uchebnogo-materiala>
4. Рефлексия на уроках у начатковій школі: що, навіщо і як? URL: <https://volosurkhead.ru/korisniporadi/6074-refleksija-na-urokah>
5. Рябченко О. Педагогічна рефлексія як засіб формування професійної компетентності вчителя іноземної мови в початкових класах. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу* : Збірник тез доповідей II міжвузівської науково-практичної конференції. С. 44–48.
6. Avison, D.E., Lau, F., Myers, M.D., & Nielsen, P.A. (1999, January 1). Action Research. Communications of the ACM, 42(1), 94–97. doi: 10.1145/291469.29147
7. Bolton, G. (2010) Reflective Practice: writing & professional development. London: Sage Publications.
8. Garcia Esteban, Soraya & Garcia Laborda, Jesus. (2018). Linking Technology and Reflective Practice in Primary ELT Teacher Education. Onomázein. 41. 71-94. 10.7764/onomazein.41.09.
9. Kitchen, J., & Stevens, D. (2008). Action research in teacher education. Action Research, 6(1), 7–28. doi:10.1177/1476750307083716.
10. Lowry-O'Neil, C. (2009). Forging research-teaching linkages through action research: An example of facilitating the development of competency in critical reflection. National Academy Third Annual Conference.
11. Öcal, Seçil. (2018). Action Research as a Tool for Reflection in Teacher Education. 10.4018/978-1-5225-2963-7.ch010.
12. Prietoa L.P. and Paul Magnusonb and Pierre Dillenbourgc and Merike Saara Reection for Action: Designing Tools to Support Teacher Reection on Everyday Evidence Tallinn University, Narva mnt 29, 10120 Tallinn (Estonia); bLeysin American School, Chemin de La Source 3, 1854 Leysin (Switzerland); c Ecole Polytechnique Federale de Lausanne, 1015 Lausanne (Switzerland).
13. Semerci, Ç. (2008). Developing a reflective thinking tendency scale for teachers and student teachers. Educational Sciences: Theory and Practice, 7(3), 1351–1377
14. Webb, L.A., & Scoular, T. (2011). Reflection on reflection on reflection: Collaboration in action research. Educational Action Research, 19(4), 469–487. doi: 10.1080/09650792.2011.62569202
15. Action Research as a Tool for Reflection in Teacher Education
16. Anderson, G.L., Herr, K., & Nihlen, A. S. (1994). Studying your own school. Corwin Press.
17. Avison, D.E., Lau, F., Myers, M.D., & Nielsen, P.A. (1999, January 1). Action Research. Communications of the ACM, 42(1), 94–97. doi: 10.1145/291469.29147 Anderson, G.L., Herr, K., & Nihlen, A. S. (1994). Studying your own school. Corwin Press. Avison, D.E., Lau, F., Myers, M.D., & Nielsen, P.A. (1999, January 1). Action Research. Communications of the ACM, 42(1), 94–97. doi: 10.1145/291469.2914 Anderson, G.L., Herr, K., & Nihlen, A.S. (1994). Studying your own school. Corwin Press.

### **Pavlyuk V. Reflection as an effective tool of primary school teacher's work in English language lessons**

*The article is devoted to the issue of reflective activity on English lessons in the primary school. Reflection is considered as an effective tool for teachers in teaching English to junior students. The essence of the concept of "reflection" through the prism of the works of domestic and foreign scientists is revealed, the importance of reflection techniques in the education of junior schoolchildren is emphasized. Emphasis is placed on the stages of learning based on reflective experience. The types of reflection for 1–2 and 3–4 grades of primary school are investigated, the importance of their use in foreign language lessons is emphasized.*

*The purpose of the article is to reveal the essence of the concept of "reflection" and theoretical substantiation of the stages of pedagogical reflection for a foreign language teacher in primary school; determining the effectiveness of methods of reflection in primary school on foreign language lessons.*

*The article emphasizes that reflection in the classroom is a joint activity of students and teachers, which allows to improve the learning process, focusing on the personality of each student and helps to create a positive learning atmosphere, including learning a foreign language. At the same time, learning a foreign language in the primary school is an important stage for students in their further speech activities in senior classes. It is noted that reflection for a foreign language teacher in primary school reflects his activities and the activities of his students in the classroom, the response of which determines their level of language comprehension.*

*Attention is focused on such reflective techniques as "Board of academic achievement" with the specified topics for study, which is conducted to determine the skills of primary school students and evaluate the work on the topic; scrapbooking as a reflexive technique for group work for students of 3-4 grades of the New Ukrainian School, which involves individual work of each student with the production of a common final product and discussion of the stages of work on the project; reflection "Teddy Bear" for junior students of 1-2 grades to determine the emotional state of children in the classroom.*

*In the future, the study of reflective activities for the development of critical thinking skills as basic for life in the XXI century, in junior students in the process of learning foreign languages, the introduction of reflection techniques in foreign languages and improving methods of teaching foreign languages in the primary school.*

**Key words:** reflection, reflective activity, foreign language, professional growth, self-esteem, primary school, critical thinking.